

פתח דבר

"לוחות האבן" – אנו רואים בלוחות הברית מסר רוחני-מוסרי שנמסר לעם והעיקר בו הוא התוכן ולא החומר, אך בדברי חז"ל יש גם התמקדות גשמית לחלוטין בגודל, בצורה ואפילו בסוג האבן שהלוחות היו עשויות ממנה. לשיטה אחת בחז"ל הלוחות היו עשויות מאבן יקרה דווקא, ומשה התעשר מכך שלקח לעצמו את השבבים של מה שפסל: "מִקְצֵב שָׁל סְפִיר גְּלָה לֹא הִקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּתוֹךְ אֲהָלוֹ וּמִצָּא, וּמִשֶׁם הֶעָשִׂיר" (מדרש רבה, קהלת, ט, יא). עניין זה חוזר גם בירושלמי (שקלים ה, ב): "מפסולת של לוחות העשיר משה הדא הוא דכתיב (שמות לד א) פסל לך שני לוחות אבנים פסל לך שתהא הפסולת שלך". חשיבות הנוי שבמסלע מופיעה במדרש: "אָדָם רוֹאֵה עֲמוּד נָאָה אוֹמֵר בְּרוּךְ הַמִּקְצֵב שֶׁנִּקְצַב מִמֶּנּוּ. נָאָה הָעוֹלָם, בְּרוּךְ הַמְּקוֹם שֶׁנִּקְצַבוּ וּבְרָאוּ" (שמות רבה טו, כב).

בספר זה אביא לפני לומד בית המדרש קצת מעולם המסלע (ליתולוגיה – תורת האבן). המטרה היא להרחיב את הבנת הלימוד, שכן בסובב הארץ ישראלי שהמשנה והתלמוד הירושלמי נכתבו בו, האבן היא רכיב חשוב בחיי היום יום, מהאבן בונים את בית ה', באבן חוצבים מערות קבורה, בית למגורים וכלים. בסובב הלבלי שבו נכתב התלמוד הבבלי היחס כלפי סלע/אבן כמעט ולא קיים, שכן במציאות של מישורי מסופוטמיה חומרי הגלם הם בעיקר קרקעות וחרסיות ליצירת לבנים. כדברי פסיקתא רבתי (פרשה ו) על מה שנכתב בדניאל (ו, יח):

וְהִיטִית אֲבָן חֲדָה, וְשִׁמְתָהּ עַל-פֶּסֶל אֲבָא ["וְהוֹבִיָּא אֲבָן אֶחָת וְהוֹשְׁתָּהּ עַל פִּי הַגִּבּוֹר"], וּמַאיִן הִיָּה לְהַסּ בַּבֵּל אֲבָן, וּרְבוּתֵינוּ אִמְרוּ פֶּאֶרְץ יִשְׂרָאֵל נִתְגַּלְגְּלָה וּבָאָה לְשַׁעָה קְלָה.

על הספר "אבן השתייה"

לימוד התלמוד מנקודת ראותו של איש מדעי כדור הארץ מעלה שאלות על זיהוי מושגים מתחום הגאולוגיה המוזכרים בתלמודים ובמדרשי חז"ל והבנתם: "אבן שואבת", "כלי אבן", "זכוכית לבנה", "שיש", "מלח סדומית", "אבנים מפולמות", "אבני אלגביש", "בול של מלח", "אבנים שמתחוטטות על בעליהן" ועוד מוזכרים בתלמוד, וכדי להבנים חייבים להכיר במעט את הליתולוגיה (תחום במדע הגאולוגיה העוסק במסלע).

הן דברי חז"ל והן הממצא הגאולוגי בשטח, בישראל ובבבל, עומדים על כך כי הבסיס הליתולוגי היה ידוע באותם ימים הן בפן התאורטי, תכונות המסלע, והן בפן המעשי, למשל עיצוב כלי אבן ושימוש במלח בכמה שימושים שונים זה מזה.

חשוב לציין כי לשון המקרא, לשון חז"ל והעברית המדוברת כיום לא תמיד זהות בשמות האבן והסלע. יהלום המופיע במקרא כשם אבן מאבני החושן כמעט בוודאות אינו זהה ליהלום כפי שהוא מוכר בימינו כאבן חן. אצל פרשני המקרא אפשר למצוא כמה זיהויים לשאלה מה הוא היהלום: אבן עזרא – "אלמס"; מדרש תלפיות – "דיאמנט"; מדרש רבה – "איזמרגדין"; תרגום אוצר ישראל – "jaspis"; תרגום אונקלוס – "סבהלום"; תרגום ירושלמי – "כדכודי"; ובתרגום יונתן – "עין עיגלא".

לעומת זאת סלע צור המופיע במקרא מזוהה כמעט בוודאות מוחלטת עם סלע צור כפי שהוא מוכר כיום.

בעל "הכתב והקבלה" (ר' יעקב צבי מקלנבורג, 1785-1865) משתמש בדימוי לתכונות הסלעים שונים כתיאור תכונות לימוד תורה ברמה שונה (שמות לא, יח):

ויש אבנים פשוטות וכשמכים עליהם אינם נתזים מרחוק, וכן הלומד פשט ואינו יורד לעומק ויש אבן סלע סידי קשה ממנו המתפוצץ למרחקים כן הדרש המדקדק בתיבות ובכתיבתן, והג' הוא הצור המורכב מחול זך וצריך להכאה גדולה שיתפוצץ, והוא הרמז שצריך עיון גדול, והד' הוא החלמיש והאבן הטובה, הגשם היותר חזק, צריך להתפוצצותו כח חזק ביותר, ונגדו הסוד הנעלם (דברים ט ט) (אדלר, תשמ"ט, עמ' 259).

חלק הארי מעולם האבן והמסלע המופיע במקרא ובדברי חז"ל הוא עולמם של אבני החן. בספרי "גן בעדן" דנתי בעולם זה (קליין, 2017, עמ' 79-87). לא הרחבתי בספר זה את עניין אבני החן, שכן יצא לאור ספרו המקיף של פרופסור זהר עמר "החן שבאבן" (תשע"ז) העוסק בהרחבה רבה באבני החן.

ספר זה הוא המשך עבודתי לאחר פרסום הספר "נשאו נהרות קולם" (2018) שהביא מעט מתחום ההידרולוגיה ללומדי בית המדרש. התגובות על הספר הן מאנשי בית המדרש שגיליתי להם טפח קטן מתחום הגאולוגיה והן מחברי התחום מדעי כדור הארץ, הביאוני להרחיב את היריעה.

בספר מופיעים פרקים שכל אחד מהם הוא מובאה מהתלמוד ואז עיסוק בהבנת המובאה. כל אחד מפרקי הספר כתוב כיחידה בפני עצמה, ומכאן הקורא אינו מחויב לקרוא ברצף את פרקי הספר.

ספריי הראשונים "ארץ וימים" (2015) ו"גן בעדן" (2017) עסקו בלימוד המקרא מנקודת ראותו של איש מדעי כדור הארץ.

לקורא שהגיל הגאולוגי "מפריע" לו בקריאה, אציין ואומר כי כבר בדורות קדומים טרם תגליות המדע המודרני הוצעו פירושים אחרים שעולה מהם כי גיל העולם והאדם קדומים בהרבה מן הגישה המסורתית. עיון במקורות המגוונים מראה כי מניין השנים של העולם העסיק לא מעט את חז"ל, וגם את רבותינו בדורות שלאחר מכן, כמו רבנו בחיי, הרמב"ם, הרמב"ן, רבי יהודה הלוי ואחרים דנו בבעיה זו. רבותינו מן הדורות האחרונים, כמו רבי ישראל ליפשיץ זצ"ל, בעל ה"תפארת ישראל", ר' שמשון רפאל הירש זצ"ל, הרב קוק זצ"ל, הרבי מליובאוויטש ועוד כתבו גם הם באריכות על בעיה זו. רק לשם הדגמה, המדענים טוענים כיום כי גיל היקום הוא כ-15 מיליארד שנה. הרב יצחק דמן עכו (1250-1340) כתב פירוש חשוב ומעניין כי הוא מחשב את גיל היקום לפי תורת השמיטות ל-15.3 מיליארד שנה.

מקורות

אדלר, ש"א (תשמ"ט). לוחות. בתוך **אספקלריא: קובץ אנציקלופדי למהשבת היהדות** (כרך יב, עמ' 247-266).

עמר, ז' (תשע"ז). **החן שבאבן**. הר ברכה.

קליין, מ' (2017). **גן בעדן**. שאנן – המכללה האקדמית הדתית לחינוך.

קליין, מ' (2018). **נשאו נהרות קולם**. שאנן – המכללה האקדמית הדתית לחינוך.

קליין, מ' (2015). **ארץ וימים**. שאנן – המכללה האקדמית הדתית לחינוך.